

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ВІЛЬНОГО ЧАСУ СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Час людини та суспільства в цілому — це нематеріальна форма багатства, значний соціально-трудова ресурс. Однією з його головних складових є час, який людина використовує за власним розсудом. Тому науковий аналіз соціально-трудова аспектів проблеми вільного часу в суспільстві пов'язано з характером і масштабом особистих і громадських потреб в ньому, мірою його суспільного ефективного використання.

Актуальність. Вільний час, як один з важливих засобів формування особистості людини, безпосередньо впливає на використання суспільством її людського капіталу та є своєрідним індикатором культури, кола духовних потреб та інтересів не тільки конкретної особистості, а й окремих соціальних груп. Для значної кількості людей соціально-трудова інститути використання вільного часу є можливістю соціально-культурної інтеграції й самореалізації. Однак усі ці переваги використання вільного часу ще не стали надбанням, звичним атрибутом підвищення якості життя українського народу.

Використання вільного часу — важливий напрям досліджень соціально-трудова відносин суспільства. У сфері вільного часу відбувається не тільки відновлення людського капіталу, а й розвиток духовно-моральних якостей особистості, виховання підростаючого покоління, здійснюється ряд інших суспільно важливих функцій, в т. ч. соціально-трудова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні аспекти вільного часу суспільства активно розробляли В. Артемов, А. Гордон, Г. Зборовський, Е. Клопов, І. Малинова, Г. Орлов, В. Орлов, В. Патрушев, Б. Грушин, Г. Пруденський та ін. Їхні дослідження стосувалися проблем визначення категорії «Вільний час», його структури і змісту; вивчення чинників, які впливають на раціональне використання вільного часу; фондів та особливостей вільного часу різних груп населення; взаємозв'язку вільного часу з працею, освітою, культурним рівнем тощо; соціальне регулювання вільного часу, що є окремими аспектами проблем задіяності вільного часу суспільства в соціально-трудова відносинах.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Але для повноти дослідження соціально-трудова аспектів вільного часу суспільства необхідно його виміряти, що можливо лише за умови використання формально-логічних методів.

Метою статті є висвітлення соціально-трудова аспектів вільного часу населення як складової людського капіталу для підвищення якості життя суспільства. Відповідно у статті сформульовано такі **завдання**: дослідити місце і роль вільного часу в аспектах проблем часу; визначити напрями наукового дослідження соціально-трудова аспектів проблем вільного часу суспільства; запропонувати використання моделі оцінки вільного часу; визначити рівень використання суспільством вільного часу як ефективного ресурсу соціально-трудова відносин, коли суспільство створює умови для того, щоб людина мала можливість розкрити себе, піднятися

до вищого рівня якості життя через прояв своїх здібностей та підвищення задоволеності своїх постійно зростаючих потреб.

Методи дослідження — діалектичний та функціональний аналіз, класифікація, диференціація та моделювання.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття «Час» простіше за все сформулювати у молоді роки, як це зробив у 1976 р. студент III курсу географічного факультету Симферопольського державного університету, теперішній загальнонавчаний фахівець з рекреації та рекреаційної географії Д. В. Николаєнко, у своїй курсовій роботі «Природні геосистеми»: «Час — період, відлічуваний від моменту встановлення системних зв'язків, адекватним сучасним, до нинішнього моменту».

У сьогодення дослідники значно обережніші з визначенням часу [1]. На їх думку, час в науці — це вихідне і невизначуване поняття, а для виміру часу достатньо фізичного годинника, заснованого на гравітаційних або електромагнітних процесах. Проблеми часу в природознавстві дослідники пов'язують з проблемами теорії відносності та ін.

Ще в першій половині минулого століття час характеризували множинністю (рис. 1). З'явився біологічний, психологічний, соціальний та ін. час. Тобто, годинники, що вимірюють мінливість об'єктів, можуть бути різними (рис. 2). Це й біологічний годинник, і геологічний, і психічний, суспільний, історичний. Головне в них — рівномірність ходу. Але періоди часу, рівні при вимірі їх одним годинником, стають нерівними при використанні іншого.

Щодо соціального часу, то досить умовно його можна поділити на суб'єктивний та об'єктивний. Причому об'єктивний — це реальний час існування якихось суспільних процесів, соціально-трудова інститутів та ін. А суб'єктивний — це наукові або інші моделі, які відбивають соціальні тимчасові реалії та є засобами моделювання часу людини.

Об'єктивний соціальний час позбавлено індивідуальності, він не включає людину як активного суб'єкта, що сприймає час, розуміє його та управляє ним (рис. 3).

Щодо суб'єктивного соціального часу, то він передбачає активне включення людини в управління часом соціальних процесів або об'єктів (рис. 4). Аналіз будь-якого соціального явища або процесу завжди має враховувати складне співвідношення суб'єктивного та об'єктивного соціального часу [2].

Одже, поняття часу є результатом угоди між вченими, що визнано, наприклад, Ж. А. Пуанкаре в 1898 р. А дослідники почали застосовувати фізичні методи виміру часу при дослідженні об'єктів нефізичної природи для

Рис. 1. Множинність часу

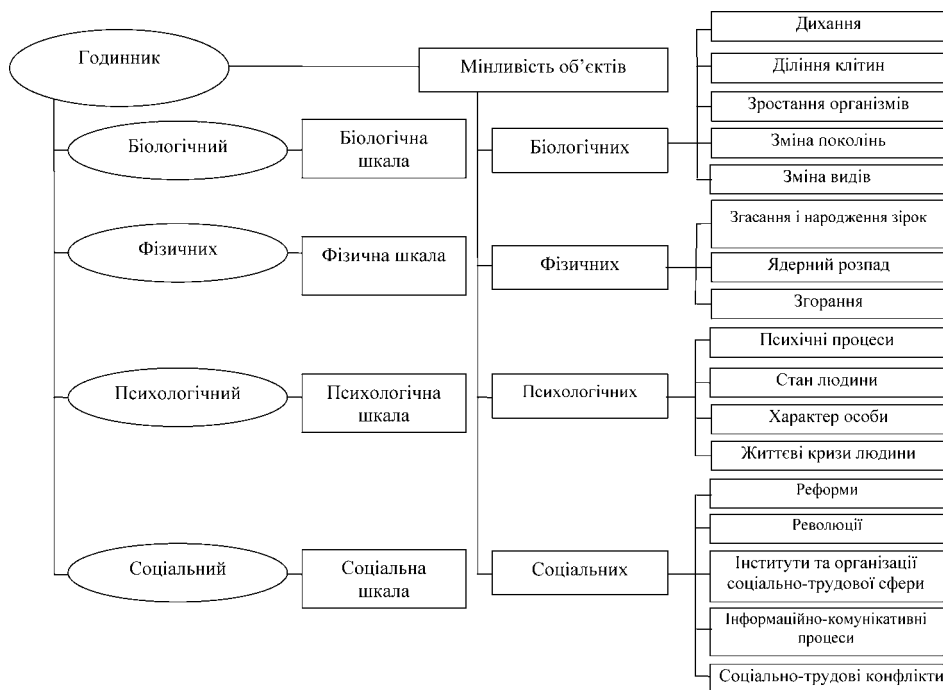

Рис. 2. Види годинників і шкале наукові або інші моделі, які відбивають соціальні тимчасові реалії та є засобами моделювання часу людини

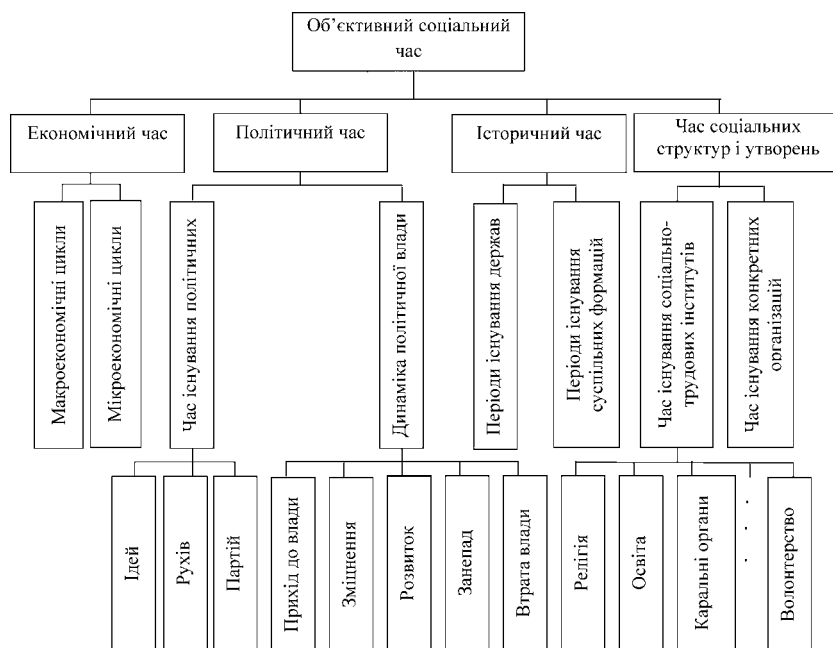

Рис. 3. Види об'єктивного соціального часу

виявлення законів мінливості цих об'єктів або динаміки зміни їх станів порівняно недавно. Складний в разі застосування фізичного годинника опис зміни фізичної структури стає простим через опис в одиницях специфічного часу, що відповідає природі системи.

Але у сьогодення наука не визначила час. Тому зараз актуальним є створення конструкції часу або його моделі. І дослідження яких-небудь властивостей часу стає можливим лише в межах певної моделі. Конструювання ж часу лежить в основі понятійного апарату специфічних дисциплін.

Та час — майже незадіяний людством ресурс, який визначає інтенсивність праці, демографічні показники, швидкість комунікацій та ін. [3].

Таким чином, в межах специфічних дисциплін час є повноправним об'єктом дослідження. Причому час специфічних систем має структуру та є об'єктом моделювання. А годинники як еталонні процеси виміру мінливості досліджуваного об'єкту, можуть мати абсолютно різну природу. Тому різні визначення часу можуть виявитися невідповідними, а отримані з їх допомогою описи змін — такі, що не зводяться один до одного за допомогою простих перетворень. Проте вирішення проблем часу можливо лише в умовах відмови від існування ізолюваних систем.

Виходячи з визначених науковими джерелами властивостей терміну «час» можна придати зміст системи

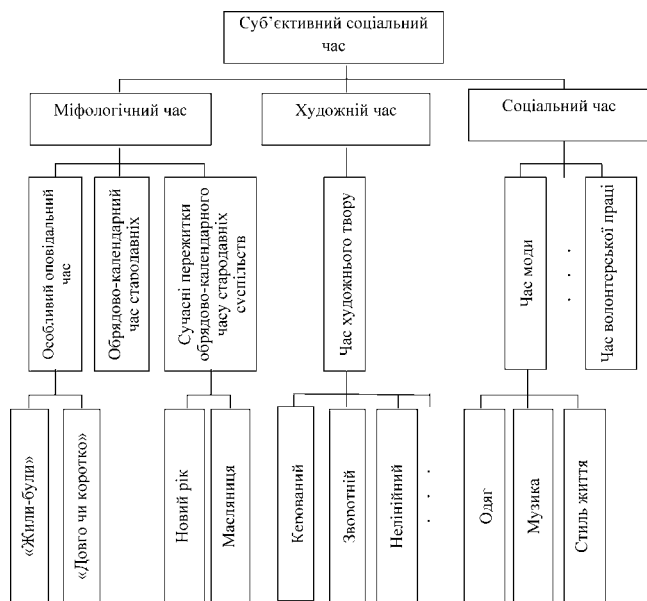

Рис. 4. Види суб'єктивного соціального часу

оцінок, яка використовується для класифікації різних об'єктів життєвого простору людини і людського мислення (рис. 5). Тобто, у подальшому вважається, що час — це просто процедура виміру.

Місце часу-явища в матеріальному світі визначається наступним чином. Всі природні системи структуруються. На кожному рівні поглиблення структури системи відбуваються зміни стану її елементів, які відбивають процес діяльності системи. На глибинних рівнях структури системи існують зовнішні потоки, що забезпечують функціонування процесу діяльності. Для всіх систем ці потоки є входом або виходом. Зміни стану системи відбуваються шляхом входу в систему і виходу з неї складових відповідних потоків. Потоки відбивають зміни станів складових природного середовища з часом (рис. 6).

Аналіз визначень поняття «Вільний час» (табл. 1) показує, що однозначного визначення не існує, але є кілька підходів до його трактування. По-перше, автор не бачить сенсу отожднювати вільний час з дозвіллям. Бо Вікіпедія під рубрикою «Вільний час (дозвілля)» надає визначення саме дозвіллю. Відокремленість цих понять обґрунтовано доведено В. Й. Бочелюком і В. В. Бочелюком у навчальному посібнику «Дозвіллезнавство». По-друге, для мети чинного дослідження найбільш цікаві межа вільного часу, його використання та роль виміру у системі соціально-трудова відносин.

Межа вільного часу у джерелах визначається на основі вилучення зі складу загального часу життєдіяльності людей власне робочого (включаючи додаткову працю з метою заробітку) і позаробочого часу та вилучення із складу останнього різних елементів зайнятого часу (рис. 7).

Використання вільного часу є своєрідним індикатором культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або окремої соціальної групи [5].

Економічна форма цінності людського життя визначається як заощадження робочого часу в порівнянні з витраченою працею, тобто як обсяг часу людини, що вивільняється працею, і його перетворення у вільний час, яке має використовуватися для розвитку самого індивіда і всіх інших людей [6].

Таким чином, вільний час є мірою дійсного багатства суспільства.

Щодо визначення поняття «Вільний час», то автор вважає найбільш придатним розглядати вільний час як основний ресурс для різних видів діяльності, якими особа займається за власним бажанням: відпочинок, розваги, підвищення майстерності, освіта, участь у житті суспільства, волонтерство тощо.

Тобто, використання вільного часу — це основний ресурс діяльності, яку окреслено певним періодом часу. Потенціал вільного часу надає значні можливості для

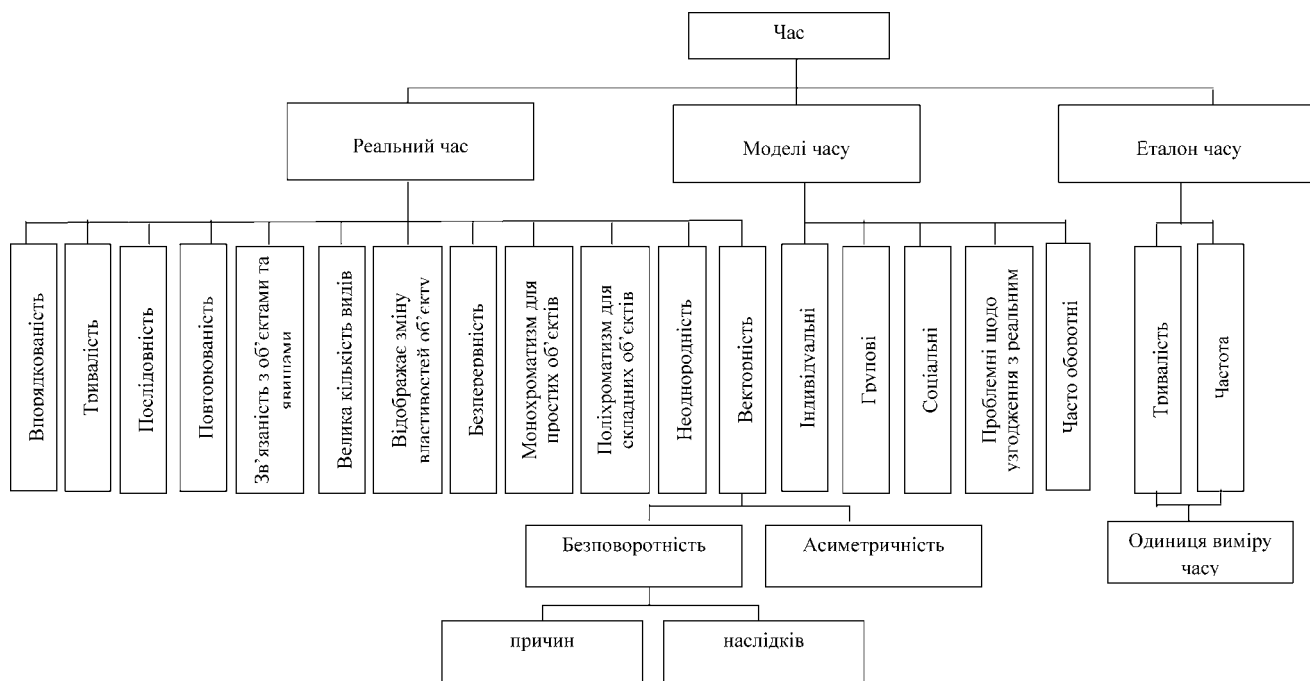

Рис. 5. Властивості часу

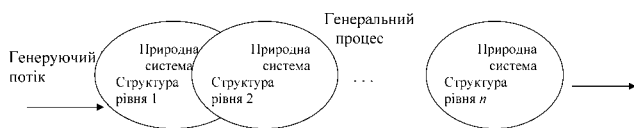

Рис. 6. Процес змін стану складових природної системи з ходом часу

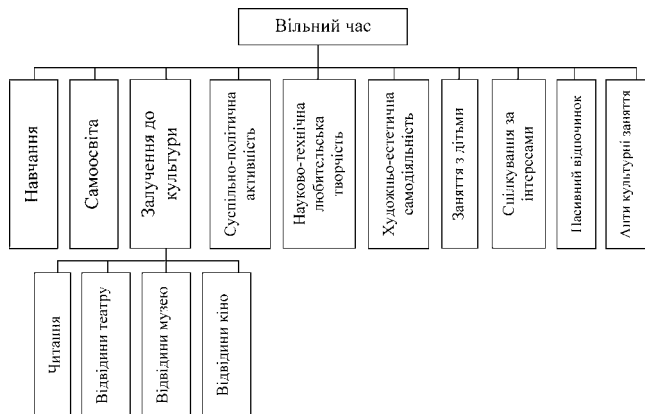

Рис. 7. Напрями використання суспільством вільного часу

формування моральних потреб особистості. Разом з тим, його використання у нашому суспільстві демонструє дефіцит позитивних моральних орієнтирів.

Таким чином, у літературних джерелах поняття «Вільний час» характеризуються значною кількістю інтерпретацій, детальний аналіз яких приводить до думки про необхідність визначення обсягу вільного часу населення, який витрачено для підвищення якості життя суспільства, і процесом діяльності, який усвідомлено або інстинктивно спрямовано на підвищення життєвого рівня соціально-економічної системи.

У сьогодення дослідження вільного часу створюють основу для переходу до вилучення, структури-

зації, кількісної оцінки напрямів його використання і створення моделей з регулювання цих процесів. Для цього може бути використано модель вільного часу [7], що є відправною точкою складніших багатокри-теріальних завдань пошуку шляхів досягнення найбільшої ефективності використання вільного часу населення.

Комплекс моделей «Фонд вільного часу населення та його використання» складається з двох моделей: моделі вільного часу, яку призначено для дослідження фонду вільного часу населення; моделі використання фонду вільного часу населення.

Аналітична форма комплексу моделей «Фонд вільного часу населення та його використання» має вигляд:

$$D_{\text{комплекс}} = \{D; D_{\text{Исв}}\}, \quad (1)$$

где D — модель вільного часу [8];

$D_{\text{Исв}}$ — модель використання фонду вільного часу населення, яку показано на прикладі урбанізованої території, а саме: м. Донецька.

Аналітична форма моделі вільного часу має вигляд:

$$D = \{X_j \in X; j = \{j_l\}; l = 1+4; T_{j_l} \in T; I = \{i_s^1; i_s^2; i_s^3\}; s = 1+5; i_3 = i_3^1 = i_3^2 = i_3^3 = i_3^4; i_4 = i_4^1 = i_4^2 = i_4^3 = i_4^4 = 0; \alpha_j \in R; \beta_j \in R; \gamma_j \in R; \sum_j X_j \leq K;$$

$$X_j = \left\{ \begin{matrix} X_1 \\ K - X_1 - X_3 - X_4 \\ X_3 \\ X_4 \end{matrix} \right\}; \sum_{s=1}^m T_{j_l} = 24; F(X; T) = 365 \times \sum_{j=1}^4 (T_{j_l} |_{s=5} \times X_j);$$

$$\bar{J} = \arg \max F(X; T).$$

$i = \{i_s\} = \{i_1, i_2, i_3, i_4, i_5\}$, $s = 1, 2, 3, 4, 5$: i_1 — час на основну діяльність (працю, навчання); i_2 — час на переміщення до місця основної діяльності туди та назад; i_3 — час на задоволення природних потреб; i_4 — час на вир-

Таблиця 1

Поняття «Вільний час» у джерелах

№ з/п	Джерело	Визначення
1.	Википедия	Свободное время (досуг) — обычно обозначают как период времени, когда человек, не имея обязательных дел (работа, домашние дела, учёба, еда, сон и т. д.), предоставлен самому себе в выборе занятий
2.	Большая Советская энциклопедия. Издание 1969–1978 гг.	Свободное время, часть внерабочего времени (в границах суток, недели, года), остающаяся у человека (группы, общества) за вычетом разного рода непреложных, необходимых затрат. Границы свободного времени определяются на основе различения в составе общего времени жизнедеятельности людей собственно рабочего (включая дополнительный труд с целью заработка) и внерабочего времени и выделения в составе последнего различных элементов занятого (несвободного) времени
3.	Философский словарь [4]	Свободное время (досуг) — часть внерабочего времени, которая остается после непреложных занятий (сон, питание, дорога на работу и обратно, бытовое самообслуживание и т. п.) и расходуется на восстановление сил, а также на физическое и духовное развитие человека. С. в. охватывает учебу и самообразование, приобщение к культуре (чтение, посещение театра, музея, кино и т. п.), общественно-политическую активность, научно-техническое любительское творчество, художественно-эстетическую самодеятельность, занятия с детьми, общение по интересам и др., но может содержать также пассивный отдых («ничегонеделание») и даже антикультурные занятия
4.	Бочелок В. Й., Бочелок В. В. Дозвіллезнавство [5]	Вільний час є одним з важливих засобів формування особистості людини... Використання вільного часу є своєрідним індикатором культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або окремої соціальної групи
5.	Д. Рикардо	Настоящее богатство общества — время, свободное от материального производства, который человек может использовать на потребление продуктов, на свободную деятельность и развитие способностей
6.	Ельмеев В. Я. Человек как ценность: философский и экономический аспекты [6]	Экономическая форма ценности человеческой жизни предстает как экономия рабочего времени по сравнению с затраченным трудом, т. е. как объем высвобождаемого трудом человека времени и его превращение в свободное время, которое должно использоваться для развития самого индивида и всех других людей. Мерой действительного богатства общества становится свободное время

ішення проблем побуту; i_5 — час на фізичний та інтелектуальний розвиток і відпочинок (власне вільний час);

$I = \{I_s\} = \{i'_s, i''_s, i'''_s\}$: i' — робочі дні; i'' — неробочі дні; i''' — відпускні дні; $i_3 = i'_3 = i''_3 = i'''_3$; $i'_1 = i''_1 = i'''_1 = i'_2 = i''_2 = i'''_2 = 0$;

$j = \{j_l\} = \{j_1; j_2; j_3; j_4\}$, $l = 1; 2; 3; 4$; j_1 — населення, що працює; j_2 — населення, що не працює; j_3 — учні; j_4 — діти до 7 років;

T_{lj} — добовий фонд часу суб'єкту прошарку j , який витрачено на діяльність l ;

X_j — кількість суб'єктів прошарку j ;

$\alpha_j, \beta_j, \gamma_j$ — річний фонд в днях групи j за типам днів: робочі, неробочі, відпускні (відповідно);

$\alpha_1 = 237$ дн.; $\beta_1 = 104$ дн.; $\gamma_1 = 24$ дн.

$\alpha_2 = 237$ дн.; $\beta_2 = 104$ дн.; $\gamma_2 = 24$ дн.

$\alpha_3 = 217$ дн.; $\beta_3 = 71$ дн.; $\gamma_3 = 77$ дн.;

$$K \geq \sum_j X_j; X_j = 1, 2, \dots, n; \quad (3)$$

$$\{X_j\} = \left\{ \begin{array}{l} X_1 \\ K - X_1 - X_3 - X_4 \\ X_3 \\ X_4 \end{array} \right\}; \quad (4)$$

$$\sum_{s=1}^m T_{lj} = 24 \text{ год.}, T_{lj}|_{s=1} \geq 0;$$

$$T_{l4}|_{s=5} = T_{l2}|_{s=5} = 24 - T_{l2}|_{s=3} - T_{l2}|_{s=4}, \quad (5)$$

Річний фонд вільного часу всіх прошарків j :

$$365 \sum_{j=1}^4 (T_{lj}|_{s=5} \times X_j) = \sum_{j=1}^4 \left\{ \left[\alpha_j \left(24 - \sum_{s=1}^4 T_{lj} \right) + \beta_j \left(24 - \sum_{s=1}^4 T_{lj} \right) + \gamma_j \left(24 - \sum_{s=1}^4 T_{lj} \right) \right] \times X_j \right\} \quad (6)$$

$$F(X; T) = 365 \times \sum_{j=1}^4 (T_{lj}|_{s=5} \times X_j) \rightarrow \max; \quad (7)$$

$$\bar{f} = \arg \max F(X; T).$$

Для створення моделі використання фонду вільного часу населення на прикладі м. Донецька позначимо: P_i — тип об'єкту, $i = 1 \div n$. Для дослідження використання фонду вільного часу населення м. Донецька приймемо $n = 23$: P_1 — установи відпочинку Азовського узбережжя; P_2 — ДК і клуби; P_3 — музеї; P_4 — бібліотеки; P_5 — палаци спорту; P_6 — стадіони; P_7 — басейни; P_8 — манежи; P_9 — спортзали; P_{10} — цирк; P_{11} — комп'ютерні клу-

би; P_{12} — фитнес-клуби; P_{13} — ресторани та кафе; P_{14} — гральні клуби та казино; P_{15} — магазини; P_{16} — кінотеатр ім. Т. Г. Шевченка; P_{17} — кінопалац «Зірочка»; P_{18} — музичний драматичний театр; P_{19} — театр опери та балету; P_{20} — філармонія; P_{21} — парки; P_{22} — планетарій; P_{23} — ботаничний сад.

Введемо змінні K_i — кількість об'єктів i -ого типу, N_i — місткість об'єкту i -ого типу та $Iсв_i$ — середня кількість вільного часу, який використовує один відвідувач об'єкту i -ого типу за 1 відвідування. Для дослідження використання вільного часу населення в м. Донецьку приймемо: K_1 — установи відпочинку Азовського узбережжя (331 од.); K_2 — ДК та клуби (53 од.); K_3 — музеї (140 од.); K_4 — бібліотеки (150 од.); K_5 — палаци спорту (9 од.); K_6 — стадіони (13 од.); K_7 — басейни (11 од.); K_8 — манежи (3 од.); K_9 — спортзали (30 од.); K_{10} — цирк (1 од.); K_{11} — комп'ютерні клуби (75 од.); K_{12} — фитнес-клуби (33 од.); K_{13} — ресторани та кафе (110 од.); K_{14} — игорные клубы и казино (7 од.); K_{15} — гральні клуби і магазини (500 од.); K_{16} — кінотеатр ім. Т. Г. Шевченка (1 од.); K_{17} — кінопалац «Зірочка» (1 од.); K_{18} — музичний драматичний театр (1 од.); K_{19} — театр опери та балету (1 од.); K_{20} — філармонія (1 од.); K_{21} — парки (3 од.); K_{22} — планетарій (1 од.); K_{23} — ботаничний сад (1 од.); N_1 — оцінка потенційного потоку відпочиваючих в установах відпочинку Азовського узбережжя, яку виражено обсягом 250 тис. ос. у сезон відпочинку; N_2 — в середньому ДК чи клуб відвідує 100 ос. на добу; N_3 — в середньому музей відвідує 50 ос. на добу; N_4 — в середньому бібліотеку відвідує 50 ос. на добу; N_5 — в середньому палац спорту відвідує 300 ос. на добу; N_6 — в середньому стадіон відвідує 3100 ос. на добу; N_7 — в середньому басейн відвідує 300 ос. на добу; N_8 — в середньому манеж відвідує 1000 ос. на добу; N_9 — в середньому спортзал відвідує 300 ос. на добу; N_{10} — в середньому в цирку на одній виставі присутні 2200 ос.; N_{11} — в середньому комп'ютерний клуб відвідує 100 ос. на добу; N_{12} — в середньому фитнес-клуб відвідує 150 ос. на добу; N_{13} — в середньому ресторан або кафе відвідує 100 ос. на добу; N_{14} — в середньому клуб чи казино відвідує 300 ос. на добу; N_{15} — в середньому магазин відвідує 500 ос. на добу; N_{16} — місткість кінотеатру ім. Т. Г. Шевченка 697 ос. на сенс; N_{17} — місткість кінопалацу «Зірочка» 403 ос. на сеанс; N_{18} — місткість музичного драматичного театру 680 ос. на виставу; N_{19} — місткість театру опери та балету 946 ос. на сеанс; N_{20} — філармонія приймає 100 тис. відвідувачів на рік; N_{21} — парки приймають 300 тис. відвідувачів на рік; N_{22} — в середньому планетарій приймає 20 ос. на добу; N_{23} — ботаничний сад приймає 100 тис. відвідувачів на рік.

Оцінка задіяного об'єктом i -ого типу вільного часу населення на рік обчислюється за формулою (1):

$$Iсв_i^{год} = 365 Iсв_i K_i N_i \quad (8)$$

Оцінка використання вільного часу населення м. Донецька:

$$\begin{aligned} Iсв_1^{год} &= 15,5 \text{ млн. ос.-год.}; & Iсв_2^{год} &= 3,8 \text{ млн. ос.-год.}; \\ Iсв_3^{год} &= 2,1 \text{ млн. ос.-год.}; & Iсв_4^{год} &= 4,4 \text{ млн. ос.-год.}; \\ Iсв_5^{год} &= 2,0 \text{ млн. ос.-год.}; & Iсв_6^{год} &= 1,6 \text{ млн. ос.-год.}; \\ Iсв_7^{год} &= 1,2 \text{ млн. ос.-год.}; & Iсв_8^{год} &= 1,1 \text{ млн. ос.-год.}; \\ Iсв_9^{год} &= 3,2 \text{ млн. ос.-год.}; & Iсв_{10}^{год} &= 1,2 \text{ млн. ос.-год.}; \\ Iсв_{11}^{год} &= 2,7 \text{ млн. ос.-год.}; & Iсв_{12}^{год} &= 3,6 \text{ млн. ос.-год.}; \end{aligned}$$

$I^{eod}cв_{13} = 12,0$ млн. ос.-год.; $I^{eod}cв_{14} = 2,4$ млн. ос.-год.;
 $I^{eod}cв_{15} = 45,6$ млн. ос.-год.; $I^{eod}cв_{16} = 4,5$ млн. ос.-год.;
 $I^{eod}cв_{17} = 2,6$ млн. ос.-год.; $I^{eod}cв_{18} = 0,6$ млн. ос.-год.;
 $I^{eod}cв_{19} = 0,6$ млн. ос.-год.; $I^{eod}cв_{20} = 0,2$ млн. ос.-год.;
 $I^{eod}cв_{21} = 1,0$ млн. ос.-год.; $I^{eod}cв_{22} = 0,1$ млн. ос.-год.;
 $I^{eod}cв_{23} = 0,1$ млн. ос.-год.

Оцінка задіяності вільного часу населення на рік обчислюється за формулою (2):

$$I^{eod}cв = 365 Y_i (Iсв_i K_i N_i) \quad (9)$$

Оцінка використання вільного часу населення м. Донецька на рік:

$$I^{eod}cв = 115,7 \text{ млн. ос.-год.}$$

Аналітичну форму моделі використання фонду вільного часу населення урбанізованих територій виражено формулою (3):

$$D_{Iсв} = \{ P_p, i = 1 \text{ ч } n; K_i = 1,2,\dots; N_i = 1,2,\dots; Iсв_i$$

$$I^{eod}cв_i = 365 Iсв_i K_i N_i; I^{eod}cв = 365 Y_i (Iсв_i K_i N_i); \quad (10)$$

$$100 \% [Y_i (Iсв_i K_i N_i)^{-1} Y_j^4 (T_{ij \ j=5} \times X_j) > \max]$$

Оцінку фонду вільного часу населення м. Донецька показано в табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка фонду вільного часу населення м. Донецька

Прошарки Дні	Вільний час прошарку, тис. ос.-год.			
	Працюючі	Непрацюючі	Учнівська молодь	Діти
Робочі	213300	788736	97216	91008
Неробочі	374400	346112	103376	39936
Відпускні	86400	79872	112112	9216
Усього	674100	1214720	312704	140160

При цьому використано розрахунки фонду вільного часу населення м. Донецька, які опубліковано у [9], де цей фонд оцінено у 2341,6 млн. ос.-годин. З них відпускний вільний час — 287,6 млн. ос.-годин. Для дорослих оцінка фонду вільного часу — 1888,8 млн. ос.-годин., а для учнівської молоді і дітей — 452,8 млн. ос.-годин. Оцінка відпускнуго вільного часу дорослих складає 166,3 млн. ос.-годин., а учнівської молоді та дітей — 121,3 млн. ос.-годин.

Тобто, загальний фонд вільного часу дорослих, майже у 4 рази більший за аналогічний показник для дітей та учнів. А оцінка резерву використання фонду відпускнуго вільного часу населенням м. Донецька на Азовському узбережжі показала, що: на Азовському узбережжі використовується менш ніж 2 % загального вільного часу населення м. Донецька; дорослі використовують загальний вільний час менше вищевказаного майже у 2 рази; фонд загального вільного часу, що використовується дітьми м. Донецька на Азовському узбережжі, перевищує аналогічний показник для дорослих у 6,5 рази; використання фонду відпускнуго вільного часу на Азовському узбережжі населенням м. Донецька складає тільки восьму частину його обсягу.

За місцем основного проживання (табл. 3) населення міста потенційно майже половину вільного часу має можливість проводити тільки у магазинах, у чотири рази менше — у кав'ярнях та ресторанах, менш ніж десяту частку — у підприємствах спортивного профілю та культурно-видовищних закладах. Підприємства індустрії розваг м. Донецька мають можливість обслуговувати близько 120 млн. ос. на рік. В них населення м. Донецька потенційно може використати майже 100 млн. ос.-годин

вільного часу. При цьому найбільший обсяг вільного часу може бути використаний ним у магазинах, ресторанах і кав'ярнях, установах спортивного профілю, а також у культурно-видовищних закладах. Усього у прийнятих до дослідження туристсько-рекреаційних підприємствах індустрії розваг міста потенційно може бути використано близько 5 % фонду вільного часу населення.

Таблиця 3

Типи і характеристика підприємств індустрії розваг м. Донецька, які прийнято до дослідження

Тип підприємств	Кількість од.	Споживачі у рік, млн ос.	Оцінка потенційної можливості використання вільного часу населення у рік, млн ос.-годин.
Магазини	500	91,2	45,6
Ресторани та кав'ярні	110	4,0	12,0
Заклади спортивного профілю	65	7,3	9,1
Культурно-видовищні заклади	12	3,2	8,5
Бібліотеки	150	2,2	4,4
Інші	309	10,2	17,0
Усього	1146	118,1	96,6

Таким чином, у рамках дослідження на прикладі м. Донецька визначено, що суспільство має значний незадіяний класичними соціально-трудовами відносинами ресурс, який складає більш ніж 23 % наявного в суспільстві часу, та виявлено потенційну можливість використання населенням м. Донецька вільного часу, яка складає близько 7 % його фонду, що відбиває необхідність розвитку відповідних структур міста.

Висновки. У процесі дослідження визначено соціально-трудова аспекти вільного часу та дано оцінку використання його суспільством. Основні висновки та результати досліджень зводяться до наступного: місце і роль вільного часу визначено як міру дійсного багатства суспільства; запропоновано вільним часом визначати такий час, який не поглинається безпосередньо продуктивною працею, а залишається вільним для задоволень, дозвілля, вільної діяльності й розвитку; визначено, що вільний час виступає як ресурс для розвитку соціально-трудова відносин; обґрунтовано, що використання вільного часу є важливим напрямом досліджень відповідності соціально-трудова відносин стану суспільства; запропоновано аналітичну модель оцінки використання вільного часу, що визначає рівень використання суспільством вільного часу як ефективного ресурсу системи соціально-трудова відносин; оцінено і визначено, що рівень використання суспільством вільного часу недостатній, що суспільство слабку увагу приділяє створенню умов прошаркам населення для розкриття себе, підйому до вищого рівня якості життя через прояв здібностей своїх особистостей.

Перспективи подальших розробок. На наступному етапі дослідження соціально-трудова аспектів проблем вільного часу автор має намір запропонувати напрями і механізми використання вільного часу для інтеграції й самореалізації населення.

Література

1. Левич А. П. Парадигми естествознания и субстанциональная темпорология / А. П. Левич. — [Електронний ресурс]. Режим доступа:; <http://www.chronos.msu.ru>

2. Калинин С. И. Тайм-менеджмент: Практикум по управлению временем / С. И. Калинин. — СПб : Речь, 2006. — 371 с.

3. Левич А. П. Чего мы ждем от изучения времени / А. П. Левич. — [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://temporology.bio.msu.ru>

4. Философский словарь / [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://ksana-k.narod.ru>

5. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство : навч. посіб. / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.

6. Ельмеев В. Я. Человек как ценность: философский и экономический аспекты / В. Я. Ельмеев / Проблемы современной экономики, 3 (15). — 2005.

7. Данильчук В. Ф. Разработка модели свободного времени населения на примере туристско-рекреаци-

онной деятельности / В. Ф. Данильчук, А. Я. Бовсуновская, Г. А. Крапивина / Культура народов Причерноморья, №45. — Симферополь : Таврийский национальный университет им. В. И. Вернадского. — 2003. — С. 28–32.

8. Данильчук В. Ф. Особенности формирования и развития туристических предприятий : монография / В. Ф. Данильчук. — Донецк : ИЭП НАН Украины, 2006.

9. Danilczuk W. F. Wybor priorytetowych terytoriow dla rozwoju turystyki na wybrzezu Azowskim regionu Doneckiego / W. F. Danilczuk, A. J. Bowsunowskaja, H. A. Krapivina / Gospodarka regionalna i turystyka. Studia i materialy, Kielce, Polska, Wyzsza Szkola Zarzadzania Gospodarka Regionalna i Turystyka w Kielcach. — 2004. — №1. — P. 129–135, с. 31.